

W. KOVÁCS ANDRÁS*

VÁRMEGYEI JEGYZŐKÖNYV ÉS VÁRMEGYEI PECSÉT A KÖZÉPKORI ERDÉLYBEN**

Kulcsszavak: Erdély, középkor, vármegyei jegyzőkönyv, vármegyei pecsét, Hunyad vármegye, Torda vármegye.

A VÁRMEGYEI JEGYZŐKÖNYV

1547. június 19-én szamosfalvi Mikola László alhelytartó pecsételetlen oklevele szerint¹ csernátóni Damokos Mihály felperes a Torda vármegyei Pusztaszentmiklós és Sósptak nevű jószágrészekért náznánfalvi Tamási Ferenc alperes ellenében folyó perben bemutatta előtte Fráter György váradi püspök, kincstartó és királyi helynök 1547. május 7-i oklevelét. Ez utóbbi irat szerint csernátóni Damokos Pálnak Bogáti László leányától: Ilonától született fia: Damokos Mihály felperes náznánfalvi Tamási Ferenc és paniti Alárd Miklós² alpereseket perbe fogta a pusztaszentmiklósi és sósptaki jószágrészekért, amelyeket állítása szerint korábban Bogáti László kötött le 10 arany Ft-on Meggyes Balázsnak. Állításának igazolására bemutatta Torda vármegye 1494. július 21-i oklevelét, miszerint Losonci László és bélteti Drágfi Bertalan erdélyi vajdák (1494. június 29. körül) Tordán kelt parancsára a két ispán és a két szolgabíró a vármegyei jegyzőkönyvet a vármegyei notáriussal előhozatták és abból a Bogáti László birtokzálogosítására vonatkozó oklevelet kikerestették, illetve tartalmilag átírták. A tartalmilag átírt, de keltezés nélküli oklevél szerint pedig Bogáti László – fiai, leányai, testvérei és rokonai terhére is magára vállalva – pusztaszentmiklósi és sósptaki (Torda vm.) jószágrészeit, minden haszonvételükkel és tartozékukkal együtt, szavatosság vállalásával tíz

* W. Kovács András (1975), PhD, történész, az Erdélyi Múzeum-Egyesület Kutatóintézetének tudományos munkatársa. E-mail: wkovacsandras@eme.ro.

** A tanulmány elkészítését a Magyar Tudományos Akadémia Domus Hungarica ösztöndíja és az NKFIH K 119430. sz. pályázata támogatta. – A tanulmányhoz fűzött megjegyzésekért C. Tóth Norbertnek, Neumann Tibornak és Dáné Veronkának tartozom köszönettel.

- 1 A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Bp. (a továbbiakban MNL OL), Mohács előtti gyűjtemény, Diplomatikai Levéltár (a továbbiakban DL) 36 638 (szövegét lásd a függelékben; az oklevél átírt szövegének a levéltári másolattal történő összeolvasásáért Vasile Rus professzornak mondok köszönetet). Az iratra Hunyad vármegye oklevelei kapcsán, a megyei oklevelezést érintve korábban is hivatkoztam, de a hitelességét – hibásan – nem vizsgáltam, lásd W. Kovács András: *Administrația comitatului Hunedoara în evul mediu*. Sargetia. Acta Musei Devensis XXXV–XXXVI(2007–2008). (a továbbiakban W. Kovács: *Hunedoara*) 220.
- 2 Alárd Miklós felesége Bogáti Osvát leánya: Anna (1590), lásd *Az erdélyi fejedelmek királyi könyvei*. I. (1569–1581/1602). János Zsigmond, Báthory Kristóf, Báthory Zsigmond királyi könyvei. I/1–3. Mutatókkal és jegyzetekkel regesztákban közléteszi FEJÉR Tamás–RÁCZ Etelka–SZÁSZ Anikó. EME, Kvár, 2003–2005 (Erdélyi Történelmi Adatok VII/1–3). I/3. 1203. sz.

arany Ft-on lekötötte erdőszentgyörgyi Meggyes Balázsnak úgy, hogy ő vagy utódai azt bárnikor visszaválthatják. A 16. századi irat tehát – amúgy mellékesen – nem kevesebbet állít, mint azt, hogy a 15. század végén Torda vármegye ítélőszékén olyan jegyzőkönyvet vezettek, amelybe bemásolták az ott kiállított okleveleket.

Ismeretes Losonci László és Drágfi Bertalan erdélyi vajdák 1494. június 30-án, Tordán – a fenti parancslevéllel közel egy időben – kelt, eredetiben fennmaradt oklevele.³ Torda vármegye 1494. július 21-i oklevelében szereplő Székely Miklós és Sásvári Miklós ispánoknak ugyan ez az egyetlen említése ebben a minőségben (az egyszeri említés azonban egyáltalán nem rendkívüli), Csegedi Gergely és túrcsáni Szurda István szolgabírákat viszont egy évvel korábban is említi hiteles, eredetiben fennmaradt megyei oklevél.⁴ A vármegyei keretoklevél hétfőn kelt, akárcsak Torda vármegye minden más, a sedria alkalmával kibocsátott oklevele.⁵ Bogáti László, aki eszerint valamikor 1494 előtt Meggyes Balázsnak⁶ idegenítette el (a mára már elpusztult) Pusztaszentmiklóson⁷ és a vele szomszédos Sósputakon⁸ birt jószágrészeit, létező személy volt, 1452-ben még kiskorú és csak 1500 körül halt meg.⁹ A birtokok elidegenítésére, ha az valóban megtörtént, 1481. július 23. előtt kerülhetett sor, mert ekkor Mátyás király a hűtlenségbe esett Meggyes Balázs birtokait Bátori Istvánnak adományozta.¹⁰ A Bogátiak – legalábbis ideiglenes – szentmiklósi és sósputaki birtoklása 1446-ból

3 DL 29 881.

4 MNL OL, Mohács előtti gyűjtemény, Diplomatikai Fényképgyűjtemény (a továbbiakban DF) 260 914.

5 W. Kovács András: *Megyeszékhelyek a középkori Erdélyben = Emlékkönyv Egyed Ákos születésének nyolcvanadik évfordulójára*. Szerk. SÍPOS GÁBOR–PÁL Judit. EME, Kvár, 2010. 186–187. A sedria időpontja még a 17. század elején is hétfő, lásd DÁNÉ Veronka: „Az őnagysága széki így deliberalá”. *Torda vármegye fejedelemségkori bírósági gyakorlata*. Debreceni Egyetem Történelmi Intézete–EME, Debrecen–Kvár, 2006 (Erdélyi Tudományos Füzetek 25). (a továbbiakban DÁNÉ: *Torda bírósági gyakorlata*) 93.

6 1493-ban néhai (DL 30 483). Személyére lásd C. TÓTH Norbert: *Bátori (I.) István országbíró második felesége és az erdélyi Bátori birtokok. A Betleni család az ecsedi Bátoriak életében. Szabolcs–Szatmár–Bereg Szemle XLIX(2014). 4. sz.* (a továbbiakban C. TÓTH: *Erdélyi Bátori birtokok*) 56.

7 CSÁNKI Dezső: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*. I–III, V. MTA, Bp., 1890–1913. (a továbbiakban CSÁNKI: *Történelmi földrajz*) V. 737–738. Pusztaszentmiklós elnéptelenedett település Kerelősóspatak közelében, lásd *A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei*. I–II (1289–1556). Kivonatokban közléteszi és a bevezető tanulmányt írta JAKÓ Zsigmond. MOL, Bp., 1990 (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II: Forráskiadványok 17). (a továbbiakban Km]kv) I. 1042. és ENGEL Pál: *Magyarország a középkor végén. Digitális térkép és adatbázis a középkori Magyar Királyság településeiről. Hungary in the Late Middle Ages. Digital Vector Map and Attaching Database about the Settlements and Landowners of Medieval Hungary*. Arcanum, Bp., 2001 [CD-ROM] (a továbbiakban ENGEL: *Térkép*), Szentmiklós (Torda vm.).

8 Ma Kerelősóspatak (CSÁNKI: *Történelmi földrajz* V. 730), mai román neve Şauşa.

9 Kiskorú: Km]kv I. 1077. sz.; ENGEL Pál: *Magyar középkori adattár. Magyarország világi archontológiája 1301–1457. Középkori magyar genealógia*. Arcanum, [Bp.], 2001 [CD-ROM] (a továbbiakban ENGEL: *Genealógia*), Kökényesradnót nem, 2. tábla: Bogáti.

10 CSÁNKI: *Történelmi földrajz* V. 802; DL 28 427. Iktatás: Km]kv I. 2375. sz. – Sósputak: *Documenta ad historiam familiae Bátori de Ecsed spectantia*. I. *Diplomata 1393–1540*. Ad edendum praeparaverunt Richardus HORVÁTH–Tiburtius NEUMANN–Norbertus C. TÓTH. A Szabolcs–Szatmár–Bereg Megyei Önkormányzat Múzeumok Igazgatósága, Nyíregyháza, 2011 (A nyíregyházi Jósza András Múzeum kiadványai 67). 144–145 (DL 18 529). Vö. HORVÁTH Richárd–NEUMANN

igazolható is: az ekkor Torda vármegye szolgabírája által lefolytatott vizsgálat szerint Bogáti Péter – aki a fenti László apja¹¹ – már 12 éve elfoglalva tartotta Bolgár László itteni jószág-részeit.¹² Azonban a Bogátiak 1446 utáni birtoklására vagy a jószágrészek elzálogosítására egyelőre semmilyen más adat nem került elő.¹³ Bolgár László magszakadásával jószág-részeit, a két birtok felét, 1451-ben Hunyadi János kormányzó eladományozta másoknak.¹⁴ Bogáti László leányát, Ilonát 1476–1486 között említik az oklevelek,¹⁵ férje az 1547-i évi irat szerint Damokos Pál lenne, kettejük fia pedig az a Damokos Mihály, akit 1522 és 1549 között említenek.¹⁶ Az anya és fia közötti időbeni távolság azonban ezt a leszármazást kétségessé teszi, bár a családban a 18. században létezett ennek a hagyománya.¹⁷

1547-ben Damokos Mihály akarta tehát megszerezni a pusztaszentmiklósi és sóspataki jószág-részt, az akkori tulajdonosok pedig Bethlen Farkast mondták birtoklásuk szavatosának (*evictor*).¹⁸ A Bethlenek itteni birtoklása nemcsak adatolható,¹⁹ de 1534-ben éppen Bethlen Farkas volt az, aki a fentebbi alperesek atyafiainak (és másoknak) engedte át a birtokot (az irat a kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvében és tisztázatként is fennmaradt).²⁰

Tibor: *Ecsedi Bátori István. Egy katonabáró életpályája 1458–1493*. MTA BTK TTI, Bp., 2012 (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések). 58; C. TÓTH: *Erdélyi Bátori birtokok* 56.

11 ENGEL: *Genealógia*, Kökényesradnót nem, 2. tábla: Bogáti.

12 *Codex diplomaticus Sacri Romani Imperii comitum familiae Teleki de Szék. A római szent birodalmi gróf széki Teleki család oklevéltára*. Szerk. BARABÁS Samu. I–II. Magyar Történelmi Társulat, Bp., 1895. (a továbbiakban TelOkl) II. 26. (DL 74 098).

13 KmJkv I. passim; CSÁNKI: *Történelmi földrajz* V. 730, 737–738; ENGEL: *Térkép*, Sóspatak, Szentmiklós (Torda vm.).

14 DL 30 189.

15 ENGEL: *Genealógia*, Kökényesradnót nem, 2. tábla: Bogáti.

16 *Székely oklevéltár*. Szerk. SZABÓ Károly–SZÁDECZKY Lajos–BARABÁS Samu. I–VIII. A Magyar Történelmi Társulat Kolozsvári Bizottsága–A Székely Történelmi Pályadíj-alap Felügyelő Bizottság–MTA, Kvár–Bp., 1872–1934. (a továbbiakban SzOkl) III. 215, 298. – Források idézése nélkül közli a Damokos család leszármazását, és emiatt használhatatlan az erre vonatkozó régebbi genealógiai irodalom (DEÁK Farkas: *Az alsócsernátoni Damokos család nemzedékrendje*. Turul VI[1888]. 3. sz. 97–102; *Háromszék vármegye nemes családjai*. Szerk. PÁLMAJ József. A Jókai-nyomda–Résvény-Társulat Sepsiszentgyörgyön, Sepsiszentgyörgy, 1901. [Hasonmás kiadás: Charta, Sepsiszentgyörgy, 2000.] 133.). – A Damokos család fiági leszármazása a korszakból ismert ([...] Johannes litteratus de Thorda pro Michaele Domokos dicto, filio condam Pauli, filii olim Dominici Nywthody de Alchernathon: DF 278 720 = SzOkl III. 223).

17 Alsócsernátoni Damokos cs lt (egykor a Székely Nemzeti Múzeum gyűjteményében, jelenleg a Román Nemzeti Levéltárak [a továbbiakban RNLt] Kovászna Megyei Fiókjának őrizetében Sepsiszentgyörgyön), fasc. 2, p. 7–12 (régí jelzet: fasc. 8, no. 228. [1773. III. 10.]). A 16. század végéig terjedő iratanyagot Csáki Árpád (Sepsiszentgyörgy) lekötőlemezű szívegyéből használhattam, akinek ezt ezúton is köszönöm.

18 DL 36 638. – Bethlen Farkast 1511–1552 között említik (ENGEL: *Genealógia*, Becsegergely nem, 3. tábla: Betleni [Bethlen]).

19 DL 32 555, 27 781. – 1519-ben Bethlen Miklós nem jelent meg a vajdai ítélőszék előtt, hogy Meggyes Balázs leányának atyai birtokokba – egyebek mellett szentmiklósi és sóspataki jószág-részekbe – történő beiktatása elleni tiltakozásáról számot adjon. (DL 61 104., vö. DL 30 140., 31 018.)

20 1534-ben Bethlen Farkas más jószág-részek mellett Sóspatakot és Pusztaszentmiklóst átengedte szentgyörgyi Kemény Lászlónak, csernátoni Bernát Balázsnak, paniti Alárd Ferencnek és sámsondi Erdély Mihálynak (KmJkv II. 4452. sz.)

Damokos Mihály Bethlen elleni perének további lefolyásáról nincsenek adataink; 1548-ban perhalasztásban egyeztek meg, talán éppen ebben az ügyben.²¹ Az alsócsernátoni Damokos család levéltárában nincsenek sem a pusztaszentmiklósi és sóspataki jószágért folytatott perére vonatkozó, sem a Bogátiakkal való rokonságát igazoló más levelek.²² Családjá leszármazásának tisztázásáig egyelőre eldönthetetlen, hogy Damokos Mihály miért a Bogátiakra való hivatkozással próbálta megszerezni a Bethlenek itteni jószággrésztét.

Noha a fentebbihez hasonló, sőt sokkal nagyobb értékű birtokzálogosításról az erdélyi megyék is állítottak ki viszonylag sűrűn oklevelet,²³ mégis valószínűtlen, hogy Bogáti László pusztaszentmiklósi és sóspataki jószágrészeket bármikor is lekötött volna Torda vármegye hatósága előtt, mert valószínűleg feltűnt volna, hogy jogtalanul elfoglalt jószággrészről van szó, amint azt az 1446-ban – éppen Torda vármegye által – lefolytatott vizsgálat megállapította.

Azt viszont, hogy Erdélyben már a 15. század utolsó harmadában vármegyei jegyzőkönyvet vezettek volna, az alábbi okok miatt nem tekinthetjük vitán felülinek:

1. Vármegyei jegyzőkönyv a középkori Magyarország fejlettebb írásbeliséggel rendelkező északi vármegyeiből maradt csak fenn (Zólyom [1500], Liptó [1515]²⁴), ám azok is csak a

-
- 21 SzOkl IV. 15; Damokos Mihálynak náznánfalvi Tamási László elleni perének 1549. évi halasztása esetleg összefügg a fentebbi perrel. (SzOkl III. 298–299.)
- 22 Alsócsernátoni Damokos cs lt (vö. DF 278 708–278 720. és SzOkl III., passim). – Az 1547. évi irat 1756. évi hiteles másolata: Uo., Fasc. 10, nr. 186.
- 23 60 márká finom ezüst: *Codex diplomaticus Transsylvaniae. Erdélyi okmánytár.* I–IV. (1023–1372). Bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel regesztákban közzéteszi JAKÓ Zsigmond. Bp. 1997–2014 (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai. II. Forráskiadványok 26, 40, 47, 53). II. 918. sz. – 2 Ft: DF 244 563. = Történelmi Tár (a továbbiakban TTár) 1907. 118. – 2 Ft és 50 dénár: DF 257 693. – 4 Ft: DF 257 681. – 4 Ft és 40 dénár: *Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat Évkönyve.* I–XXII. Bp.–Arad–Kvár–Déva, 1882–1913. (a továbbiakban HunyadmÉvk) V(1887–1888). 104–105 (DL 47 499). – 5 Ft: DF 255 038; DF 260 916. – 8 Ft: DF 255 035. – 8 és fél Ft: DF 257 539. – 9 Ft: DL 27 338; HunyadmÉvk V(1887–1888). 102 (DL 47 135). – 11 Ft és 50 dénár: Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára (a RNLt Kolozs Megyei Fiókja [Kolozsvár] és a Kolozvári Egyetemi Könyvtár, valamint a Kolozvári Akadémiai Könyvtár őrizetében; a továbbiakban ENMLt), Kemény cs csombordi lt, középkori oklevelek, 1546. XI. 16. – 12 Ft: *Zsigmondkori oklevéltár.* Szerk. MÁLYUSZ Elemér–BORSA Iván–C. TÓTH Norbert–NEUMANN Tibor–LAKATOS Bálint. I–XII (1387–1425). MOL, Bp., 1951–2013 (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II: Forráskiadványok 1, 3–4, 22, 25, 27, 32, 37, 39, 41, 43, 49, 52). (a továbbiakban ZsOkl) II/2. 5414. sz.; DL 27 377. = DL 73 726., p. 150–151; *Az Erdélyi Múzeum eredeti okleveleinek kivonata (1232–1540).* Összeállította SZABÓ Károly. Bp., 1889. (Klny. A TTár 1889–1890. évfolyamából) 441. sz. (DF 253 538); DF 260 304; DF 261 103. – 16 Ft: DF 257 632. – 20 Ft: DF 260 303. – 25 Ft: DF 255 316–255 317. – 42 Ft: ZsOkl IV. 2398. sz. – 45 Ft: *A Wass család cegei levéltára.* VALENTIN Antal oklevélkivonatait felhasználva bevezető tanulmányokkal és jegyzetekkel közzéteszi W. Kovács András. EME, Kvár, 2006 (Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára 3). 436. sz. – 60 Ft: DF 257 859. (vám zálogosítása); Academia Română. Memoriile secțiunii istorice. Seria III. Tom. XVII(1935–1936). 220–221 (SACERDOȚEANU A.). – 33 asperus: HunyadmÉvk V(1887–1888). 98–99 (DL 45 957).
- 24 Liptó megye ítélőszékének (sedria) 1515-ben kezdődő kötete (DF 266 608) és Zólyom megye megcsönkult jegyzőkönyve 1506. évi kezdettel (DF 290 202), vö. BORSA Iván: *Magyei levéltári fondképződés a 14. században = Európa vonzásában. Emlékkönyv Kosáry Domokos 80. születésnapjára.* Szerk. GLATZ Ferenc. MTA TTI, Bp., 1993. (a továbbiakban BORSA: *Magyei levéltári fondképződés*) 43. (16. jegyz.); Zólyomra lásd FÖGLEIN Antal: *A vármegyei jegyzőkönyv.* Levéltári Közlemények (a továbbiakban LtKözl) XVI(1938). 143.

16. század elejéről;²⁵ ezek kivonatos bejegyzéseket tartalmaznak. 1422-ben Borsodban *registrumot* említenek, amelyet az újabb szakirodalom jegyzőkönyvnek értékelt;²⁶ de Erdélyből egyelőre – e tanulmányban tárgyalt eseten kívül – Mohács előtti vármegyei jegyzőkönyv említése nem került elő.

2. Oklevelek átírására is sor kerülhetett ugyan a vármegye előtt,²⁷ de ezeket mindig a peres felek mutatták be, akiknek a kérésére az átírás megtörtént; ez akkor is így volt, amikor valamelyik vármegye a saját korábbi oklevélét írta át.²⁸ Borsa Iván megállapítása szerint – amelyet az ország egészére nézve tett – „nem [...] ismert egyetlen olyan megyei oklevél sem, amely a megye megőrzésében levő példányról átírat formájában másolatot adott volna ki”.²⁹

- 25 BORSA: *Megyei levéltári fondképződés* 41, 43. (2. és 16. jegyz.) – A bírságok behajtására vonatkozó vagy a gonosztevőket proscibáló regisztrumra Erdélyben is van példa (pl. 1408-ból, bírságokra vonatkozóan, DL 39 499: *secundum serie continentiarum regestorum iudicialium domini wayuode, domini nostri metuendi proinde in ipsam congregationem generalem Torde celebrata confectarum ... iudicia seu iudiciorum onera ... exigere valuisent ...*), de ezek egyébként sem tekinthetők a vármegyék későbbi közgyűlési vagy törvénytörvénykezési jegyzőkönyvek közvetlen elődjének, lásd BORSA: *Megyei levéltári fondképződés* 41; TRINGLI István: *Megyék a középkori Magyarországon = Honoris causa. Tanulmányok Engel Pál tiszteletére*. Szerk. NEUMANN Tibor–RÁCZ György. MTA TTI–PPKE Bölcsészettudományi Kara, Bp.–Piliscsaba, 2009 (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 40 – *Analecta Mediaevalia* III). (a továbbiakban TRINGLI: *Megyék*) 516.
- 26 C. TÓTH Norbert: *Szabolcs megye működése a Zsigmond-korban*. A Szabolcs Községért Kulturális Közhasznú Közalapítvány, Nyíregyháza, 2008. (a továbbiakban C. TÓTH: *Szabolcs*) 73–74, 80–81 (mindkét helyen a hivatkozott oklevél: ZsOkl IX. 752. sz.). Jelen sorok írója nem tartja kétségen felülnek, hogy ekkoriban már megyei jegyzőkönyvet vezettek volna Borsodban.
- 27 DL 62 892. = *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*. I–VII. Von Franz ZIMMERMANN–Carl WERNER–Georg MÜLLER–Michael AUNER–Gustav GÜNDISCH–Herta GÜNDISCH–Gernot NUSSBÄCHER–Konrad G. GÜNDISCH. Verein für siebenbürgische Landeskunde–Verlag der Rumänischen Akademie, Hermannstadt–Buk., 1892–1991. VI. 348; VII. 221 (= DL 62 912); TelOkl II. 35.
- 28 TelOkl I. 537–539; DL 12 666, itt a kérelmező az oklevelet *coram nobis* [ti. az alispánok és szolgabírák] *reperiendo* kérte annak átírását, talán valamilyen korábbi fogalmazvány alapján?
- 29 BORSA: *Magyar levéltári fondképződés* 39. – Szatmár vármegye 1359. augusztus 15-i oklevél (DL 51 819), amely chirographumként, de proto- és eschatocollum nélkül is fennmaradt, Istványi Géza a megyei levéltári fondképződés első nyomának gondolta, mert szerinte az 1340-es években „szokássá vált, hogy a fontosabb fassionalis oklevelek contextusát lemásolják”, lásd ISTVÁNYI Géza: *A megyei levéltárak első nyomai a XIV. században*. *LtKözl* XV(1937). (a továbbiakban ISTVÁNYI: *Megyei levéltárak*) 247–248, vö. Uő: *A 14. századbeli megyei oklevéladáshoz*. *Turul* L(1936). 81–83. Ugyancsak erre az oklevélre hivatkozva úgy vélte, hogy a megye az általa kiadott oklevelekről a saját levéltárában oklevélkivonatokat őrzött meg, amelyek „a regisztrumot, protocollumot pótolták kezdetlegesebb és célszerűtlenebb módon, mint a hiteleshelyek gyakorlatában a kiadott chirografált oklevelek *par*-jainak megőrzése. [...] Sok oklevélről már a XIV. század közepe táján készítették ilyesféle kivonatot. Valószínűleg ezeknek a kivonatoknak alapján írták azokat a *par*-okat, amelyeket a felek néha kikértek”, lásd ISTVÁNYI Géza: *A megyei írásbeliség első korszaka*. *Századok* LXXI(1937). Pótfűzet. (a továbbiakban ISTVÁNYI: *Megyei írásbeliség*) 545. – BORSA viszont az *arbitrionalis* oklevelek megszerkesztésében gyakorlatlan vármegyei jegyző – későbbi hasonló alkalmakra készített – csonka másolatának tartja (BORSA: *Megyei levéltári fondképződés* 39). Az oklevél csonka másodpéldányát a legújabb kiadása is „fogalmazvány-változatnak” tekinti, amely „nem tünteti fel a kiadót és dátumot, hátlapja üres”, lásd PITI Ferenc–C. TÓTH Norbert–NEUMANN Tibor: *Szatmár megye hatóságának oklevelei*. *Documentele autorității comitatense din Sătmar*. *Documents of the authorities of*

A fenti sorok megjelenése után, kivételként ismertté vált Szabolcsból egy 1505. évi eset, amikor is a megye királyi parancsra kiállította az öt évvel korábbi ítéletlevelük *parját*, amelyet az ítélszék jegyzője aládájában őrzött (*quarum paria in capsella seu conservatorio notarii sedis iudiciarie eiusdem comitatus reposita haberentur*).³⁰

3. Egyetlen erdélyi vármegyei oklevélen sem maradt fenn a regisztrumba való bevezetést bizonyító rájegyzés (igaz, ez önmagában még nem zárna ki a megyei jegyzőkönyv létét).

1539. február 5-én Kolozs vármegye nemességének közössége (*universitas nobilium*) az ítélszékükön egy korábbi, 1536. április 19-én írásba foglalt ítéletüket adta ki tartalmi átiratként (*tunc in termino celebrationis sedis nostre iudiciarie causa prenotata partes inter eandem iuxta iudiciariam nostram deliberationem erat hoc modo iudicialiter pronunciata nostroque in registro sive decreto conscripta ...*). A tartalmi átirást egy korábbi, valamelyik peres fél vagy a vármegyei hatóság által megőrzött irat alapján jegyezték le. Az irat 18. századi kivonatolója a tartalmi átiratban kiadott megyei oklevelet protocollumból kimásoltak vélte.³¹

Egy keltezés nélküli, de vélhetőleg 16. század első felében kelt magyar nyelvű irattöredék vármegyei regisztrumot említ, de itt talán valamiféle összeírásról, esetleg egy (korábbi?) tanúkihallgatási jegyzőkönyvről lehet szó.³² A vármegyei jegyzőkönyvek rendszeres vezetése Erdélyben nagyjából a 16. század második felében indulhatott meg. Eleinte csak alkalmi feljegyzések készülhettek. 1561-ben Fehér vármegye ítélszéke előtt megjelent Sárpataki Tamás deák (*litteratus*), aki azt nyilatkozta, hogy ugyanazon év május 1-jén Sárpataki Márton egy lakatlan sárpataki telkét neki lekötötte, és azt kérte, hogy az ügyletről készült feljegyzés alapján a vármegye állítson ki oklevelet (*que premissa omnia in protocollo nostro consignata haberentur, quas quidem signatura, ut in litteris nostris inscribi et transummi faceremus eidemque sub sigillo nostro iurium suorum uberiozem ad cautelam dari et emanari facere deberemus requisivit diligenter*). Kérésére a vármegye ezt az *inscriptionalis* oklevelet állította ki, de nem keltezéssel ellátott átirattal, hanem mintegy tartalmi említésként igazolt egy korábbi ügyletet.³³ 1562-ben

Szatmár County (1284–1524). A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Múzeumok Igazgatósága, Nyíregyháza, 2010 (A nyíregyházi Jósa András Múzeum Kiadványai 65). 158. sz.

30 C. TÓTH: *Szabolcs* 80. Az itt idézett oklevél: Uő: *Szabolcs megye hatóságának oklevelei*. II. (1387–1526). A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Múzeumok Igazgatósága, Bp.–Nyíregyháza, 2002 (A nyíregyházi Jósa András Múzeum Kiadványai 53). 750–751. sz.

31 ENMLt, Súly cs lt, 208. sz.: *Deliberatum sedrie comitatus Colosiensis de anno 1536 emanata ac e protocollo per Petrum Hosszútélki anno 1539 excerptum*.

32 DL 108 297. A forrásra HEGYI Géza hívta fel a figyelmemet, amit ezúton is köszönök. Az 1541 előtti magyar nyelvemlékeket közlő *Középkori leveleink (1541-ig)* c. munka (szerk. HEGEDŰS Attila és PAPP Lajos. Tankönyvkiadó, Bp., 1991) nem tartalmazza. A töredékben említettek közül Hacaki Gáspár Kolozs vm. szolgabírája és nótáriusa (1537–1538; ENMLt, Josephus KEMÉNY: *Diplomatarii Transilvanici Appendix*, X. 237., jelenleg a Kolozsvári Akadémiai Könyvtár őrizetében [a másolat szerint az eredeti jelzete: Kolozsmonostori konvent lt, XVIII/111.] és Batthyaneum, kolozsmonostori konv. mlt., LXXVIII/28.), nótáriusa (1543: KmJkv II. 4797. sz.), protonotariusa (1544), Szentpáli András pedig dobokai ispán (1536, 1544–1546 között, 1549-ben néhai), vő. W. Kovács András: *Az erdélyi vármegyék középkori archontológiája*. EME, Kvár, 2010 (Erdélyi Tudományos Füzetek 263). (a továbbiakban W. Kovács: *Erdélyi vármegyék archontológiája*) 80, 116, 46–47, 144–145.

33 Ispánlaki Balázs deák (*litteratus*) és gáldtői Piski János alispánok, illetve harói Elekesi Boldizsár és gáldi Bolta Ambrus szolgabíráknak 1561. december 7-én (in oct. Andree ap.), Enyed oppidumban

ugyancsak Fehér vármegye állította ki újból korábbi oklevelét, amelyet saját protocollumában lelt fel (*in serie registri seu prothocollis nostri comperiebamus*).³⁴

További konkrét adatunk 1575-ből Fehér, illetve Doboka vármegyékből van. Ekkor Fehér vármegye hatósága arról tudósított, hogy fejedelmi parancsra a vármegyei jegyzőkönyvből (*protocollum*) tartalmi átírásként újra kiállította egy saját korábbi ítéletlevelét (*adiudicatorialis*), mert korábban abból kimaradt a záradék (*clausula*).³⁵ Ugyanebben az évben Doboka vármegye a saját jegyzőkönyve alapján állít ki újra oklevelet. Az egyik peres fél ugyanis arra hivatkozott somlyói Bátori István előtt, hogy az igazságát bizonyító irat *fogalmazványa* Doboka vármegye jegyzőkönyvében megtalálható (*in libro sive protocollo dicti comitatus Dobocensis signatura clarius expressa denotataque haberetur*), és erről a fogalmazványról a vármegye pecsétjével megerősített másodpéldányt kiállíttatását kérte. Bátori erre megparancsolta a vármegyének, hogy a jegyzőkönyvi fogalmazványról állíts ki másodpéldányt (*nos eiusdem signaturae paria sub sigillo dicti comitatus Dobocensis iuris eiusdem ad cautelam per vos extradari facere dignaremur*). A vármegye erre a protocollumból előkereste a fogalmazványt, és ezt tartalmi átíratként foglalta az oklevelébe. Eszerint 1563-ban Tötöri Balázs ispán panaszára a vármegye elmarasztaló ítéletet hozott szökött jobbágysági ügyében.³⁶

Ekkor tehát a vármegyei jegyzőkönyvek léteztek és ezek – akárcsak a későbbiekben – bíráskodási jegyzőkönyvek voltak.³⁷ Az első vármegyei jegyzőkönyvkötetek vagy töredékei csak a 17. század elejétől kezdődően maradtak fenn. (Jellegüket tekintve ezek törvénykezési jegyzőkönyvek, tehát az ítélszék előtt lezajlott perek anyagait tartalmazzák).³⁸

megtartott ítélszékükön, lásd ENMLt, Jósika család hitbizományi lt, 1561. XII. 7. Az iratra Bogdándi Zsolt hívta fel a figyelmemet, amit ezúton is köszönök.

- 34 A Szász Nemzet és Szeben város lt (a RNLT Szeben Megyei Fiókjának őrizetében, Nagyszébenben), Urkunden, V., 693. sz. (1562. április 6.), az adata Bogdándi Zsolt hívta fel a figyelmemet.
- 35 Szalánci László ispán, Székely Mihály alispán, Istvánházi János és Gáldtői Márton szolgabírák Enyed oppidumban 1575. április 22-i (f. VI. a. Alberti ep.) jelentésükben, egy korábbi ítéletlevelükre hivatkoznak, amelyet akkor hiányosan állítottak ki, de később a vármegyei jegyzőkönyv alapján újra kiállították: *quas nostras litteras (prout premissa clausula in protocollo nostro expresse denotata habebantur, sed per scribam ex litteris nostris quoquomodo fuerat exmissa), premissas adiudicatorias transmissionales in ea parte et in totum reformamus, restauramus et renovamus*, lásd ENMLT, Béli cs. mezőmehesi lt, 124. sz. – Az adata Bogdándi Zsolt hívta fel a figyelmemet, amit ezúton is köszönök.
- 36 Bádoki Balázs és iklódi Novaji Menyhért, Doboka vármegyei szolgabírák Bonchida oppidumban 1575. április 12-i (f. III. p. dom. Quasi modo) jelentésében, melyet Tötöri Balázs ispán érdekében állítottak ki, lásd MNL OL, F 17, Kolozsmonostori konvent levéltára, Cista comitatuum, com. Doboka T. 56. [MNL OL, Filmtár: 46047. sz.], az adata BOGDÁNDI Zsolt hívta fel a figyelmemet.
- 37 A fenti adatokkal egybehangzóan Jakó Zsigmond ugyancsak a 16. századra teszi a tartósabb megőrzést igénylő megyei regisztrumok megjelenését, amelyek a megyei levéltárak alapjait alkothatták, lásd JAKÓ Zsigmond: *Az erdélyi levéltárügy története* = Uő: *Írás, levéltár, társadalom. Tanulmányok és források Erdély történelméhez*. Szerk. DÁNÉ Veronka–FEJÉR Tamás–JAKÓ Klára. MTA BTK TTI, Bp., 2016 (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések). 28.
- 38 *Torda vármegye jegyzőkönyvei*. I. 1607–1658. II. 1659–1707. Bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közléteszi DÁNÉ Veronka. EME, Kvár, 2009–2014 (Erdélyi Történelmi Adatok IX/1–2). (a továbbiakban TordaVmJkv) I. 8–9 (*Az erdélyi vármegyei jegyzőkönyvek* c. fejezet).

4. Vármegyei levéltár a középkori viszonyok között nem is alakulhatott ki, de nem első-sorban a vármegyei hatóság állandó, a vármegyei ítélőszék helyének időnkénti váltakozása és a vármegye székházának hiánya miatt,³⁹ hanem azért, mert a keletkezett iratok csekély bizonyító ereje⁴⁰ miatt erre tulajdonképpen nem is volt szükség;⁴¹ a vármegyei ítélőszék által kiállított középkori okleveleket az érdekelt peres felek, illetve ezek levelesládái őrizték meg. Levéltár híján levéltárosa sem volt a vármegyének; az adat, miszerint 1533-ban Hunyad vármegyének egyenesen allevéltárosa [!] lett volna, téves olvasaton alapul.⁴² Igaz, a megyék működése során keletkezett oklevelek fogalmazványát vagy másolatát őrizhette ideiglenesen⁴³ maga a megyei jegyző is (lásd az említett 1505. évi szabolcsi esetet).

5. A vajdai kancellárián 1473 körül megindult ugyan a regisztrumvezetés (a hiteleshelyek jóval korábban induló gyakorlata⁴⁴ után nagy késéssel), legalábbis Magyar Balázs vajda néhány 1473-ban kelt oklevélén látható a *Registrata* jelzet. Ezzel együtt, mivel a vajdák változásától független erdélyi kormányiszerv nem alakult ki, vajdai levéltár sem alakult ki; erre még azután sem került már sor, hogy 1519-ben, Barcsai Pál protonotarius személyében, állandóan Erdélyben tartózkodó vezetője lett a vajdai kancelláriának.⁴⁵

39 FEKETE NAGY Antal: *A levéltárak kialakulása*. LtKözl XIV(1936). 34. „Változás ebben csak akkor következik be, amikor az alispán választott tisztségviselő lesz és a megyei levéltárat hivatalával együtt szabályosan átadja utódjának”. Vö. FÖGLEIN Antal: *A vármegyei levéltárak első állandó őrzőbelye*. LtKözl XX–XXIII(1942–1945). 239.

40 ISTVÁNYI: *Megyei írásbeliség* 517–518. – A megyei oklevelek jogbiztosító „értéke” az újkori levéltárrendezők előtt is nyilvánvaló volt. Pl.: Nullius valoris (DL 28 313); Nichil valet (DF 257 661), mindkét esetben 18. századi kéz írásával.

41 „Amíg a városok gondosan őrizték irataikat, s jegyezték fel fontosnak tartott jogügyleteiket, adókirovásokat- és beszédeket stb., és ezzel korán (a 13. századtól) megkezdtek levéltári fondjuk kialakítását, addig az igazgatási és bírósági hatóságot jelentő megyék – gazdasági érdekeik egyáltalán nem vagy csupán csekély mértékben fűződve ehhez – csak századokkal később gondoltak arra, hogy bizonyos hozzájuk érkezett iratokat vagy általuk kiadott iratok másolatát/fogalmazványát saját érdekükben megőrizték” (BORSA: *Megyei levéltári fondképződés* 37). Istványi ezzel szemben feltételezte, hogy „valamiféle levelesládája vagy leveles zsákja tehát már a XIV. század második felében lehetett a megyének”, lásd ISTVÁNYI: *Megyei levéltárak* 249.

42 Az iratban nem vicearchivarius (1533: HunyadmÉvk V[1887–1888]. 108–109), hanem vicearchidiaconus szerepel (vicearchidiaconus comitatus Hwnyadiensis, MNL OL, Hunyad megyei családok, R 391, 1. csomó, 8. tétel, 4r, Hosdát, Sólyom Fekete gyűjt.-ből, 1533. VI. 22.), lásd W. Kovács: *Erdélyi vármegyék archontológiája* 94 (az irat előkeresését Szabó András Péternek köszönöm). – Hunyad vármegyei levéltárosáról 1780-ból ismeretes adat, lásd FÖGLEIN Antal: *A vármegyei levéltárosi állás kialakulása*. LtKözl XXXVII(1966). 60. – Istványi Géza a témához kapcsolódóan több tanulmányt is írt. *A megyei írásbeliség első korszaka* c. munkájában (Századok LXXI[1937]. Pótfüzet. 545. [9. jegyz.] jelezte, hogy *Iratmegőrzés, levéltár a XIV. századi megyében* címmel fog tanulmányt közölni a LtKözl XV. évfolyamában [1937]. Ott végül *A megyei levéltárak első nyomai a XIV. században* c., már idézett munkája jelent meg (245–249).

43 A 17. század elején Torda vármegyében csak a vármegyei jegyzőkönyv lehetett tartósan az azt vezető jegyzőnél, tisztségváltás esetén a főbírónál, lásd DÁNÉ: *Torda bírósági gyakorlata* 64; vö. TordaVmJkv I. 569.

44 KmJkv I. 135.

45 JAKÓ Zsigmond: *Az erdélyi fejedelmek levéltáráról = Tanulmányok Borsa Iván tiszteletére*. Szerk. CSUKOVITS Enikő. MOL, Bp., 1998. 106.

6. A csak tartalmilag átírt oklevél fogalmazása birtokzálogosító oklevelek szokásos fordulatait követi, ahogy azt leginkább a hiteleshelyek által kiállított hatalmas mennyiségű efféle oklevélből megszokhattuk. A szövegből hiányzik a dátum és a kibocsátók – az ispán és a szolgabírák – nevei, tartalmaz viszont részletező, formulás részeket (pl. a birtok tartozékainak sablonos felsorolását). Az, hogy az állítólagos regisztrumba éppen a kibocsátók neveit és a keltezését nem vezették be, még talán érthető lenne (pl. a kolozsmonostori konvent jegyzőkönyve is az egy napon felvett jegyzeteknél olykor az *eodem die* kifejezéssel utalt az időpontra),⁴⁶ de hogy a másolat kiállításakor épp ezeket nem tartották volna fontosnak jelezni, erősen kétséges. Az oklevél által említett *registrum et codex* nem arra utal, hogy ezalatt valamilyen korábbi, pecsételetlen fogalmazványt, egyszerű feljegyzést értsünk (aminek a kiállítását az eredetivel együtt, kérhette a kedvezményezett, esetleg megőrzését is a jegyzőnél), de a formulás részek megléte is arra utal, hogy nem egy kivonatos, szűkszavú emlékeztető feljegyzést, hanem csonkítatlan, teljes szöveget őrzött meg a könyv alakú (?) regisztrum. (Megeshet azonban az is, hogy a formulás részeket a tartalmi átírás készítésekor emelték be a szövegbe.) Megjegyzendő az is, hogy a vármegyei jegyzőkönyveket a 16. század második felében ugyan *protocollum* néven említik, de a megnevezés változása vagy ingadozása önmagában nem lenne elegendő, hogy kizárjuk a középkori megyei *registrum* létezését.

7. Az erdélyi rendek 1540. évi tordai gyűlésén a vármegyék működéséről hoztak több határozatot. Foglalkoztak a vármegyei jegyzővel is, amelynek feladatai között említi, hogy a felperes számára a keresetről oklevelet kell, hogy kiállítson (amivel a pert halasztani lehet), de nincs szó arról, hogy ezt bármiféle protocollumba be kellene vezetnie. Ugyan az itt hozott rendelkezések egy része papíron maradt (az például, hogy Fehér vármegyében három szolgabírárt kell választani), de ha a jegyzőnek ekkor már lett volna protokollumvezetési kötelezettsége, bizonyosan szót ejtettek volna róla.⁴⁷

A VÁRMEGYE PECSÉTJE

Az (al)ispán és a két szolgabíró nevében kelt okleveleken rendszerint három pecsét van. Az (al)ispán – Magyarországtól eltérően – mindvégig a megyében marad, mert nem országos tisztség viselője, hanem a vajda (olykor az alvajda) helyi (jelentéktelen) familiárisa.

Amikor a szolgabírák az alispán nélkül is bocsátottak ki okleveleket, az oklevelet csak saját pecsétjeikkel erősítették meg. A vármegye nemességének öntudatának erősödésével megjelentek a vármegyei *universitas* nevében kiállított oklevelek, és Erdélyben szórványosan a 15.

46 KmJkv I. 136.

47 *Magyar országgyűlési emlékek. Monumenta comitialia regni Hungariae. I–XII.* Szerk. FRANKÓI Vilmos–KÁROLYI Árpád. MTA, Bp., 1874–1917 (Magyar Történelmi Emlékek III. osztály). II. 164.

század utolsó harmadában⁴⁸ és főleg a 16. század első felében találkozunk ilyenekkel,⁴⁹ de ezeket is az (egyik) (al)ispán és a két szolgabíró pecsétjével erősítették meg. Ezek vagy azért keltek az universitas nevében, mert a vármegye egészét érintették, vagy mert az (al)ispán vagy az egyik szolgabíró az ügyét tárgyalták.⁵⁰ Ezeket is azonban kivétel nélkül az (al)ispán és a szolgabírák gyűrűspecsétjével erősítették meg, nyilván azért, mert a vármegyéknek még ekkor sem volt saját pecsétje. (A megyei okleveleken legtöbbször a pecsét nyoma vagy értelmezhetetlen töredéke maradt fenn, de a pecsétek száma világosan látszik, és az is, hogy számuk három).

A közösség fogalmának megjelenésével egy időben azonban valóban megjelent a vármegyei pecsét is.⁵¹ 1498-ban II. Ulászló király címert adományozott Somogy vármegyének, és ennek alapján készült el az új pecsétnyomó is, amelyet azonban csak a vármegye egészét érintő ügyekben használtak. Ilyenfajta pecsétje volt állítólag Hunyad vármegyének is, amelyen a COMITATUS HUNIAD[INSENSIS] AN[NO] 1490 felirat és a Hunyadi család címere szerepelt volna. Azért ez a körülményes fogalmazás, mert a pecsétnyomó ma nincs meg.⁵² Meg-

- 48 A legkorábbi példa: Kolozs vármegye levele Szentgyörgyi és Bazini Gróf János vajdához: *Oklevéltár a Tomaj nemzetségbeli losonczy Bánffy család történetéhez*. I–II. (A Tomaj nemzetségbeli losonczy Bánffy család története). Szerk. VARJÚ Elemér–IVÁNYI Béla. Hornyánszky Viktor könyvnyomdája, Bp., 1908–1928. II. 90–91 (Bánffy cs nemzetségi lt, 1467. VI. 17. [DF 260 998]); ugyan-csak Kolozs vm. *universitas*ának oklevele: ENMLt, Bánffy cs nemzetségi lt, 1497. V. 10. (DF 244 161).
- 49 További példák a megyei *universitas* nevében kelt, de ugyancsak három pecséttel megerősített oklevelekre: *Belső-Szolnok*: DF 255 102. – *Doboka*: ENMLt, Kemény cs malomfalvi lt, középkori oklevelek, 1545. III. 24., de itt a megyei hatóság egyetlen tagja sem érintett. – *Kolozs*: DF 252 688, papírfelzetes (címeres?) azonosítatlan pecsét, talán az ispáné; DF 257 632; ENMLt, Jósika cs hitbizományi lt, középkori oklevelek, 1544. V. 21. – *Hunyad*: Iosif PATAKI: *Domeniul Hunedoara la inceputul secolului al XVI-lea. Studiu și documente*. Editura Academiei Republicii Socialiste Române, Buc., 1973 (Biblioteca istorică XXXIX). (a továbbiakban PATAKI: *Hunedoara*) 201–202 (a közlés szerint több gyűrűspecsét nyomával), 203–205 (a közlés szerint pecsételés nyoma nélkül). – *Torda*: DL 32 312 (keltezés nélküli töredék, a megerősítés módja nem állapítható meg).
- 50 Pl. Fehér vármegye 1525. évi oklevele, mellyel a megyei csapatkapitányok fizetéséről intézkedtek, három pecséttel – valószínűleg az (egyik) alispán és a két szolgabíró pecsétjével – volt megerősítve, tárgymegjelölés: *Super sallarium capitaneorum* (DL 63 036).
- 51 TRINGLI: *Megyék* 516.
- 52 SZATHMÁRI P. Károly: *A legrégebb magyar vármegyepecsét*. Vasárnapi Újság X(1863). 26. sz. (VI. 28.) 230; *A heraldika vezérfonala*. Írta NYÁRY Albert. MTA, Bp., 1886. 86; TORNYA Sándor: *Hunyadmegyei pecsét és címer*. HunyadmÉvk I(1880–1881). 79–86; SZINTE Gábor: *Hunyadmegye címere*. HunyadmÉvk VIII(1893–1896). 27–34 (a pecsét a leírás szerint 27 mm átmérőjű). – Ezekre a közlésekre hivatkozik a további kutatás is, vö. TAGÁNYI Károly: *Magyarország címertára*. Altenburger G. és Rumbold B., Bp., 1880. 27–28; Sigismund JAKÓ: *Sigilografia cu referire la Transilvania = Documente privind istoria României. Introducere*. II. Editura Academiei Republicii Populare Romîne, [Buc.], 1956. 608–609; C. ТÓТН: *Szabolcs* 109; W. KOVÁCS: *Hunedoara* 221. – A pecsét 19. századi rajza megtalálható Kemény József gyűjteményében is, egy ötkötetnyi, a pecséteket Antalffy Boldizsár festett másolataiban bemutató kéziratban is (ENMLt, Kemény József gyűjteménye, *Erdély pecsétjei* I–V. [a Kolozsvári Akadémiai Könyvtár őrzetében], II. *Törvényhatósági és egyesületi pecsétek* [mss. KJ 413/II.], p. 11, 31. sz.). Forrásként ezt használta Pál-Antal Sándor, ahonnan a rajz hasonmását is közölte, elfogadva a korábbi közlések 1490. évi keltezését (*Az erdélyi és partiumi vármegyék címeres pecsétjei*. Szabolcs-Szatmár-Bereg Levéltári Évkönyv XI(1995). 270, 272, 277 [6. jegyz.], 280 [4. sz. rajz.] és ugyanezt a véleményt ismételte meg a tanulmánya újraköz-

jegyzendő, hogy a korábbi szakirodalom ennek meglétét általában elfogadta. Borsa Iván szerint azonban „közvetlen adatunk sincs arra, hogy más megye ilyent [ti. címereslevelet] kapott volna, ahogy arra sincs adat, hogy címeradomány alapján más megye 1550 előtt a megye egészét szimbolizáló pecsétet készített és használt volna”.⁵³ És valóban, amennyiben Hunyad vármegye címer- vagy pecsétadományt kapott volna, minden valószínűség szerint erről készült volna királyi adománylevél. Ilyen azonban másolatként vagy említésből sem ismert. Borsa megjegyezte ugyanakkor azt is, hogy „Hunyad megye 1490-i pecsétjén levő címer, amely lényegében a Hunyadi család címerével azonos, nem hasonlítható össze ezzel a címerképpel”.

Hunyadnak a korszakban kelt oklevelein ez a pecsét nem fordul elő, ezeken is három pecsét nyoma látszik (az ispáné és a szolgabíráké). A szakirodalomban idézett megyei okleveleken túl ugyan előkerült néhány Mohács előtti is,⁵⁴ illetve 1542-ig további öt. Ezek közül

lésekor: *A Székelyföld és városai. Történelmi tanulmányok és közlemények*. Mentor, Marosvásárhely, 2003 [Erdély emlékezete]. 341–342, 344, 350, 360), de itt már a vármegye egy másik – felirata szerint 1606. évi – pecsétjének rajzát is közölte, ugyancsak a Kemény-gyűjtemény alapján (uo., *Erdély pecsétjei* II. p. 11, 32. sz.). – Egy nemrégiben kiadott munka (*Județul Hunedoara. Monografie*. II. Coord. Ioan Sebastian BARA–Denisa TOMA–Ioachim LAZĂR. Timpul–Emia, Iași–Deva, 2012. 208.) illusztrációként közli ugyan a 19. századi közlésekből ismert pecsét vörös viaszba nyomott lenyomatát, de az irat jelzetét és keltét már nem (az is meglehet, pecsétlenyomat-gyűjteményből való). – Hunyad megye 1490. évinek mondott pecsétének lenyomata máshonnan is ismert, pl. MNL OL Pecsétgyűjtemény, V 14, Pákei család pecsétgyűjteménye, 1. tétel, 4. lap, 2. sor, 2. szám (Vö. SUNKÓ Attila: *Pecsétgyűjtemény V szekció*. MOL, Bp., 2006 [A Magyar Országos Levéltár segédletei 23]. 106.), de mivel nem egy iratot megerősítő pecsétlenyomat, korát ez alapján nem lehet meghatározni. – A pecsétnyomó ma nem található sem a Dévai Múzeumban, sem a RNLT Hunyad Megyei Fiókján Déván (Ionuț Codrea, a Dévai Múzeum régészének szíves szóbeli közlése), sem a Magyar Nemzeti Múzeum pecsétgyűjteményében (Orgona Angelika, a MNM tudományos főmunkatársának szíves szóbeli közlése).

53 Kivételként említhető Tagányi Károly és Borsa Iván véleménye. Tagányi szerint „Ezen czímer a megyei főispánság pecsétén 1490-, a tisztség pecsétén pedig 1499. évszámmal van ellátva, mely szerint tehát ez volna a legrégebb megyei czímer, mert a somogyi csak 1498-ban kelt. Hogy azonban mi, munkánk 21. lapján mégis Somogyét vettük a legrégebbnek, annak oka az, hogy az ott emlegetett 1550. évi pozsonyi országgyűlés 62. cikke csakis Somogy czímeréről tud” (TAGÁNYI: *i. m.* 27–28). – „Az 1526 előtt kiadott közületi armálisok közül ugyan több város címereslevele mellett egyedül Somogy vármegyéé maradt ránk, s közvetlen adatunk sincs arra, hogy más megye ilyent kapott volna, ahogy arra sincs adat, hogy címeradomány alapján más megye 1550 előtt a megye egészét szimbolizáló pecsétet készített és használt volna” lásd BORSZA IVÁN: *Somogy vármegye címereslevele és első pecsétje*. Megjelent Somogy vármegye címeres levele és pecsétje adományozásának 500. évfordulója alkalmából. 2. kiadás. [Kaposvár, 1998]. (a továbbiakban BORSZA: *Somogy pecsétje*) 1.

54 BORSZA: *Somogy pecsétje* 15. (17. jegyz.): „Hunyad megye oklevelein 1490 és 1526 között következetesen 3 kis méretű pecsét vagy annak nyoma látható: 1494: DL 72 748 [sajtóhiba; a helyes jelzet: 74 248, közlése TelOkI II. 195–196]; 1496: DL 46 336; 1500: DL 46 529 [HunyadmÉvk V(1887–1888). 99]; 1505: DL 30 965; 1510: DL 46 960 és DL 46 961 [HunyadmÉvk V(1887–1888). 100–101]; 1516: DL 47 135 [HunyadmÉvk V(1887–1888). 102] és DL 47 141 [HunyadmÉvk V(1887–1888). 103.]; 1523: DL 47 486 [HunyadmÉvk V(1887–1888). 104] és DL 47 499 [HunyadmÉvk V(1887–1888). 104–105].” – A Hunyad vármegyei, 1490 utáni eredeti oklevelek sorozata, a legutóbbi számbavétel óta, a DL és DF bővülésének és a kibocsátóadatok gépi feldolgozásának köszönhetően gyarapodott ugyan, de ezek is mind három gyűrűspecséttel voltak megerősítve: 1492: DF 287 768 és DF 260 287; 1494: DF 255 060; 1495: DF 274 530; 1496: DL

kettő az ispán és a két szolgabíró nevében kelt, rajtuk ugyancsak három-három gyűrűspecst nyoma látható (1531, 1536).⁵⁵ További három 1528. évi oklevél ugyan éppenséggel a vármegye nemességének *universitas*a nevében kelt, de ezek egyikén sincsenek meg már a pecsétek.⁵⁶ (Meglehet egyébként, hogy utóbbi levelek mögött nem is a vármegyei nemesség összességét kell keresni, hanem valójában csak a Brandenburgi György pártján állókat, akik urukhoz címezték missilis levelüket, de a nagyobb nyomaték kedvéért önmagukat *universitasként* jelölték meg). A megye a 16. században ezután is mindvégig az ispán és szolgabírák három pecsétjével erősítette meg az okleveleit.⁵⁷

Hunyad vármegye pecsétje – legalábbis úgy ahogy a közlés rajzán láthatjuk – anakronisztikus, mert a rajta látható címer pajzsa 17. századinál korábbi nem lehet, bár megeshet, hogy itt csak a rajzot készítő ismeretlen szerző modernizált, vagy egyszerűen pontatlan volt.⁵⁸ *Középkori* pecsétnyomó létéről tehát egyelőre adatunk nincs, használata nemcsak 1542 előtt, de a 16. század végéig sem bizonyítható.

FÜGGELÉK

1. 1494. [június 29. körül], Torda

Ladislav de Lossoncz et Bartholomeus Dragffy de Bewlthewk, wayuode Transsilvanensium et comites Sicularum, nobilibus viris, comitibus vel vicecomitibus et iudicibus nobilium comitatus Thordensis favorem! Dicitur nobis in persona nobilis Ladislai de Bogath, qualiter, licet ipse alias pro quibusdam negotiis suis ipsum summe urgentibus evitandis quasdam totales portiones suas possessionarias in possessionibus videlicet Zenthmyklos et Sospathak vocatis in comitatu Thordensi existentibus, nobili et agili quondam Blasio Meggyes pro certa summa pecuniaria vigore aliarum litterarum comitum vel vicecomitum et iudicum nobilium prefati comitatus Thordensis superinde confectarum in sede iudiciaria eiusdem pignori obligasset, prout in antiquis registorum codicibus continentis litterarum impignoratiarum

46 336 és DF 287 769–287 770; 1498: DL 37 718; 1503: DF 260 294; 1507: DL 30 965; 1508: DF 255 076; 1520: DF 244 563 [TTár 1907. 118] és DL 47 374; 1524: DF 260 303–260 304, DF 252 623. Egy eredeti, de közlése óta megsemmisült 1504. évi oklevél a leírás szerint ugyancsak három gyűrűspecséttel volt megerősítve, lásd *A római szent birodalmi széki gróf Teleki család gyömrői levéltára. (Archivum Gyömröense gentis comitum Teleki de Szék)*. Írta és összeállította dr. IVÁNYI Béla. Kiadja a gr. Teleki család gyömrői ága, Szeged, 1937. 424. sz.). Egy további oklevél csak egykorú másolatként maradt fenn: 1508: DF 260 457.

55 HunyadmÉvk V(1887–1888). 108–109 (1531. XI. 21.); ENMLt, iktári Bethlen cs lt, R. VI. fasc. 184 ½/9 [= Uott., középkori oklevelek, 179. sz.], csonka oklevél, 1536. III. 7.).

56 PATAKI: *Hunedoara* 200–201 (1528. V. 29., a közlés szerint gyűrűspecst töredékével); Uo. 201–202 (1528. VI. 9., a közlés szerint több gyűrűspecst nyomával); Uo. 203–205 (1528. XI. 3., a közlés szerint pecsételés nyoma nélkül).

57 Hunyad vm.: ENMLt, Bánffy cs nemzetségi lt, 1573. II. 10.; ENMLt, Gyulay-Kuún cs lt, 1597. V. 11. – Az eddig idézetteken kívül ugyancsak az ispán és a szolgabírák két vagy három gyűrűspecstjével vannak megerősítve a többi erdélyi megye 16. századi oklevelei is (ezek felsorolásától itt eltekintek); Küküllő megye *universitasának* nevében kelt oklevél is két gyűrűspecséttel van megerősítve (MNL OL, Radák cs lt, 1588. II. 15.). Az itt felsorolt iratokat FEJÉR Tamás szívességéből ismerem.

58 Kovács András (Kvár) és LŐVEI Pál (Bp.) szíves szóbeli közlése.

clarius continetur et inveniebatur et eedem littere impignoratiie nunc propter tutiorem conservationem et custodiam e manibus prefatis exponentis abalienate fuissent et idem exponens modo renovationis huiusmodi litterarum impignoratiarum de ipso registro et codice ipsius sedis vestre iudicarie admodum speret [?] concessuras pro tuitione iuris sui, quapropter requirimus vestras nobilitates nichilominusque auctoritate officii nostri vobis in persona regia committimus et mandamus, quatenus agnitis presentibus de predicto registro et minuto prenotate sedis vestre continentia, prout sunt et iterum novas et alias litteras impignoratiis factum prescriptrarum portionum suarum possessionariarum impignoratiarum sub sigillis vestris annotato exponenti per notarium ordinarium iam fate sedis vestre confici et emanari facere noveritis et eidem exponenti dare et concedere debeatis communis iustitia suadente caventes tamen, ne fraus aut dolus in hac parte eveniat aliqualis, secus non facturi. Datum in oppido Thorda, in congregatione regnicolarum feria [!] proxima [!] festum beatorum Petri et Pauli apostolorum, anno Domini millesimo quadringentesimo nonagesimo quarto.

Belefoglalva Torda vármegye 1494. július 21-én kelt oklevelébe (2. sz.), erdélyi káptalan országos lt-ban: DL 36638 és ENMLt, Jósika cs hitbizományi lt (DF 257 561). – A regesztában a DL 36 638 névalakjai.

2. 1494. július 21., Torda

Nos Nicolaus Zekel et alter Nicolaus de Saswar comites, item Gregorius Cheghedy de Zenthgyewrgy et Stephanus Zonda de Thurczan, iudices nobilium comitatus Thordensis, memorie commendamus, quod, cum nos unacum nobilibus dicti comitatus feria secunda proxima ante festum Beate Marie Magdalene Thorde, sede videlicet nostra iudicaria pro tribunali consedissemus, tunc nobilis Ladislaus de Bogath e medio aliorum nobilium in nostram et eorundem nobilium comprovincialium exurgens presentiam presentavit nobis litteras preceptorias magnificorum dominorum Ladislai de Lossoncz et Bartholomei Dragffy de Bewlthewk, wayuodarum Transsilvanensium et Siculorum comitum, dominorum nostrorum metuendorum, quas honore, quo tenemur, recepimus in hec verba: <*Következik Losonci László és Drágfi Bertalan erdélyi vajdák 1494. [június 29. körül] kelt oklevele, 1. sz.*> Unde nos unacum nobilibus comprovincialibus prenotatis visis et intellectis tenoribus prefatarum litterarum preceptoriarum dominarum wayuodarum obedire volentes, ipsum antiquum registrum et codicem nostrum prefate sedis nostre iudicarie cum eodem notario nostro ordinario dicte sedis nostre ad sedem nostram iudicariam adduci et ipsum registrum investigari et requiri fecimus, in quo quidem registro nostro dicte sedis nostre prescriptas litteras impignoratiis prefati Ladislai Bogathi sic consignasse comperimus et reinvenimus in hec verba, qualiter prefatus Ladislaus de Bogath coram comite et vicecomite et iudicibus nobilium dicti comitatus eotunc existentibus personaliter constitutus onera et quevis gravamina filiorum suorum et filiarum suarum, fratrum et consanguineorum suorum, si in infrascriptis persistere nollent, in se assumendo oraculo vive vocis fassus extitisset in hunc modum, quomodo ipse pro aliquibusdam suis necessitatibus ipsum urgentibus evitandis totales portiones suas possessionarias in possessionibus Puzthazenthmyklos et Sospathak, omnino in predicto comitatu Thordensi existentibus habitas ipsum iure hereditario concernentes simulcum cunctis utilitatibus et pertinentiis quibuslibet, utpote terris arabilibus, agris, pratis, fenilibus, silvis, nemoribus, aquis aquarumque decursibus, et generaliter cum omnibus utilitatibus integritatibus ad easdem prescriptas portiones possessionarias iure et ab

antiquo spectantibus et pertinere debentibus quovis nominis vocabulo vocitatis et nominatis nobili et agili quondam Blasio Meggyes de Erdewzenthgyergy in et pro decem florenis puri auri plene ab eodem receptis atque levatis usque tempus remissionis et redemptionis pignori obligasset tali modo, ut, dum temporis in eventu ipse dictus nobilis Ladislaus de Bogath aut sui posteris ipsas prescriptas portiones possessionarias eiusdem Ladislai Bogathy ab eodem nobili quondam Blasio Meggyes redimere et remutare vellet vel haberet potestatis facultatem, tunc idem Blasius Meggyes rehabitis ipsis decem florenis eidem Ladislao de Bogath aut suis posteris remittere debeat et teneatur absque omni calumnia sive processu litis; assumpsisset etiam idem Ladislaus de Bogath eundem Blasium de Meggyes in pacifico dominio dictarum portionum possessionariarum et utilitatum earundem usque tempus redemptionis contra quoslibet iuridice impetitores tueri et protegere propriis suis laboribus et expensis vigore et testimonio presentium mediantem. Super qua quidem fassione eiusdem Ladislai de Bogath secundum litteratorum mandatum pefatorum magnificorum dominorum wayuodarum de novo, secundum continentiam registri nostri dedimus litteras nostras sub sigillis nostris emanatas. Datum Thorde in sede videlicet nostra iudiciaria, die quo supra, anno Domini millesimo quadringentesimo nonagesimo quarto.

Belefooglalva Fráter György váradi püspök, kincstartó és királyi helynök 1547. május 7-i (III. d. f. VI. p. Viti et Modesti mart.) oklevelébe, amit szamosfalvi Mikola László alhelytartó 1547. június 19-i (sab. p. Inv. s. cr.), megpecsételés nélküli oklevele írt át, erdélyi káptalan országos lt-ban: DL 36 638. – Ezekkel együtt átírta az erdélyi káptalan 1764. április 24-i oklevele, ENMLt, Jósika cs hitbizományi lt (DF 257 561).

WAS THERE A COUNTY SEAL AND PROTOCOL IN MEDIEVAL TRANSYLVANIA?

Keywords: *Transylvania, Middle Ages, protocols (protocolla), county seal, Hunedoara/Hunyad County, Torda/Turda County.*

This article attempts to answer the question regarding the existence and usage of county protocol and county seal in medieval Transylvania. In 1547, Mihály Damokos of Cernatu de Jos/Alsócsernáton, the supposed descendant on the mother's line of László Bogáti, presented the transcript resuming the contents of an undated document which, allegedly, had been copied by the officials of Turda/Torda county from their protocols in the year 1494, at the request of the Transylvanian voivodes Ladislas Losonci and Bartholomew Drágfi. Data referring to the conveyance of the estates mentioned in the transcript do not appear in any other medieval documents; the transcript is undated and does not mention the names of the issuers but contains a number of typical diplomatic *formulae*. The sixteenth-century charter which preserved all these earlier documents is not authenticated with a seal. Except for this questionable case, Transylvanian county protocols from this period are not known. Reliable data confirming the keeping of such protocols can be produced only from the second half of the sixteenth century. The original seal of Hunedoara/Hunyad County, allegedly from 1490, is missing at present and it does not appear on any county documents issued before 1542. The impression of this seal is known from nineteenth-century collections of seal impressions and drawings; based on the stylistic features appearing on these drawings and seal impressions, the seal is not from the medieval period.

A EXISTAT OARE ÎN TRANSILVANIA MEDIEVALĂ PROTOCOL
ȘI SIGILIU COMITATENS?

Cuvinte-cheie: *Transilvania, ev mediu, protocol comitatens, sigiliu comitatens, comitatele Hunedoara și Turda.*

Acest studiu se ocupă de chestiunea utilizării protocolului și sigiliului comitatens în Transilvania medievală. În anul 1547 un pretins urmaș pe linie feminină a lui Ladislau Bogáti, Mihai Damokos din Cernatu de Jos a prezentat în forma unui transumpt rezumativ un document nedatat al comitatului Turda, care ar fi fost transcris în 1494 din protocolul propriu (comitatens) la porunca voievozilor Ladislau Losonci și Bartolomeu Drágfi. Înstrăinarea posesiunilor amintită în document nu este susținută de alte surse contemporane, documentul este nedatat și nu dă numele emitenților, însă conține formule diplomatice stereotipe. Documentul cadru din secolul al XVI-lea nu este întărit în nici un fel. În Transilvania însă nu cunoaștem alte mențiuni ale protocoalelor medievale comitatense, date sigure despre existența unor astfel de protocoale avem doar din a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Pretinsul sigiliu din anul 1490 al comitatului Hunedoara nu a fost folosită pentru întărirea documentelor acestui for de judecată anterioare anului 1542. Amprente sigilare ale acestei peceți s-au păstrat doar în colecții de amprente sigilare sau desene din secolul al XIX-lea; stilul acestora însă nu este medieval.